

P_{adj} – залежність суб'єкта якісного стану; $S + P_{num}$ – залежність суб'єкта кількісного стану. В конструкції $S + P_{adj} + O$ спостерігаємо залежність суб'єкта якісного стану та об'єкта; в конструкції $S + P_{num} + O$ – залежність суб'єкта кількісного стану та об'єкта. В структурі речення $S + P_{adv} + O$ функціонує залежність суб'єкта стану-відношення та об'єкта. В конструкціях: $S + P_v + O$; $S + P_v + L$; $S + P_v + O + Ad$; $S + P_v + O + Ad + I_{ac}$; $S + P_v + L_1 + L_2 + L_3$; $S + P_v + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3$; $S + P_v + O + Ad + L_1 + L_2 + L_3$; $S + P_v + O + Ad + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3$ субстанціальні семантико-синтаксическі залежності сформовані відповідним семантичним типом предиката. Встановлено, що субстанціальні семантико-синтаксическі залежності мають диференціальну структуру та інтерпретують цілісну організацію семантико-синтаксического аспекту простого семантично елементарного речення.

Ключові слова: структура речення, семантико-синтаксическа залежність, формально-синтаксическа залежність, предикат, синтаксема.

Masytska T. Substantive Semantic and Syntactic Sentence Dependencies.

The article focuses on differential types of semantic and syntactic dependencies in a sentence structure. It is determined that sentence constructions P_v feature a definite implicit expression of semantic and syntactic dependency of the all-around action subject. The constructions: $S + P_v$, $S + P_{adv}$ is descriptive of the dependency of the process subject and of the subject of state; $S + P_{adj}$ expresses the dependency of the state subject; $S + P_{num}$ describes the dependency of the subject of quantitative content. In the construction $S + P_{adj} + O$ the dependency of the qualitative state subject and the object is observed; in the construction $S + P_{num} + O$ the dependency of the subject of quantitative content and the object is distinguished. In the sentence structure $S + P_{adv} + O$ reflects the dependency of the subject of state and attitude and the object functions. In the constructions: $S + P_v + O$; $S + P_v + L$; $S + P_v + O + Ad$; $S + P_v + O + Ad + I_{ac}$; $S + P_v + L_1 + L_2 + L_3$; $S + P_v + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3$; $S + P_v + O + Ad + L_1 + L_2 + L_3$; $S + P_v + O + Ad + I_{mv} + L_1 + L_2 + L_3$ substantive semantic and syntactic dependencies are formed by the relevant semantic type of predicate. It is proved, that substantive semantic and syntactic dependencies have the reactive differential structure and explain the holistic organization of semantic and syntactic aspect in a simple semantically elementary sentence.

Key words: a sentence structure, semantic and syntactic dependency, formal syntactic dependency, a predicate, a syntactic unit.

Ірина Мельник
(Луцьк)

УДК 811.161.2'367.625

**ВІДАД'ЕКТИВНІ ДІЄСЛІВНІ АНАЛІТИЧНІ СИНТАКСИЧНІ ТРАНСПОЗИТИ
В СЕМАНТИЧНО ЕЛЕМЕНТАРНИХ ПРОСТИХ РЕЧЕННЄВИХ ПОБУДОВАХ**

У статті системно досліджено відад'єктивні дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити в структурі семантично елементарних простих реченнєвих конструкцій. Виокремлено і проаналізовано два узагальнені семантичні типи предикатних компонентів – відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити із семантикою якісної ознаки та відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити із семантикою якості-відношення, що відбивають сутність відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних утворень у семантико-синтаксичних побудовах. Диференційовано предикатні одиниці за мінімальним та максимальним виявом їхньої валентної актантної деривації, вирізнено та схарактеризовано кількісний та якісний склад залежних іменникових компонентів, окреслено межі семантично елементарних реченнєвих побудов із предикатними одиницями якісної семантики та семантики якості-відношення. Теоретичні положення послідовно проілюстровано фактичним матеріалом, дібраним переважно з художніх текстів.

Ключові слова: семантично елементарне просте речення, відад'єктивний дієслівний аналітичний синтаксичний транспозит, предикат, валентність, суб'єкт, об'єкт, адресат.

Постановка проблеми. Пошуки сучасних зарубіжних та українських мовознавців зорієнтовані на видозміну загального контексту наукових студій і витворення системно-структурного підходу до аналізу граматичних явищ у плані їхньої ієрархії та різноманітних площин взаємодії, що забезпечило можливість опису синтаксичних одиниць у різних аспектах їхнього вияву. З другої половини XX століття і дотепер об'єктом низки синтаксичних описів є вчення про семантику речення, що не має однозначного висвітлення в лінгвістичних працях та пов'язано з перспективами розвитку сучасної новітньої граматичної теорії. Семантико-синтаксичну структуру речення науковці звичайно співвідносять із обсягом його об'єктивних смислів, мінімальний вияв яких пов'язують із семантичною конфігурацією, тобто набором необхідних для семантичної репрезентації речення семантичних ролей у поєднанні зі значенням дії або стану. За таких умов семантико-синтаксична структура може бути описана з опертям на валентність предиката, що передбачає аналіз речення як знака ситуації і є інструментом розмежування елементарних і неелементарних побудов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвоукраїністиці дослідження семантичної структури речення відображене у працях І.Р.Вихованця [1, с. 67–98; 2, с. 93–193; 3, с. 114–144,], К.Г.Городенської [4; 5], Н.В.Гуйванюк [6], А.П.Загнітка [7; 8, с. 594–612], Н.Л.Іваницької [9; 10], М.В.Мірченка [13, с. 90–191] та ін. Дослідники синтаксичної семантики передовсім вивчають речення з опертям на семантико-синтаксичні відношення, семантико-синтаксичну валентність предиката, семантично елементарні та ускладнені реченнєві побудови, предикатні та непередикатні компоненти. До предикатних знаків у системі мови зараховують дієслова, а також прикметники і прислівники, що виражають власне-ознаку, тобто ознаку реальну, а не граматичну. Як відомо, основними носіями активної валентності виступають дієслова. Характерно, що активну валентність також повністю зберігають похідні девербативи, що, як і дієслова, визначають у змістовому плані кількість семантико-синтаксичних позицій, їхні функції, передбачають таксономію іменникових компонентів і допускають їхнє варіювання в межах певної лексико-семантичної групи. З цього погляду в україністиці недостатньо вивчено відад'єктивні дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити як центральні компоненти семантично елементарних реченнєвих побудов, остаточно не визначеним є коло предикатних одиниць, що відбивають сутність відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних дериватів. Зважаючи на це, **мету** нашої праці вбачаємо в цілісному вивченні відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів у структурі семантично елементарних реченнєвих конструкцій сучасної української літературної мови. Щоб досягти поставленої мети, необхідно розв'язати низку **завдань**: 1) схарактеризувати предикатні компоненти, що відбивають сутність відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів у семантико-синтаксичній структурі речення; 2) диференціювати предикатні одиниці за мінімальним та максимальним виявом їхньої валентної актантної деривації; 3) виявити кількісно-якісний склад залежних компонентів; 4) окреслити межі семантично елементарних реченнєвих побудов із предикатними одиницями якісної семантики та семантикою якості-відношення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відад'єктивні дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити в семантично елементарних реченнєвих побудовах заступають позицію предикатів якості, статус яких пов'язують із позначенням постійної, невід'ємної від предмета ознаки як його природної сутності [2, с. 101-102]. Важливо зазначити, що в лінгвоукраїністиці предикати якості донедавна не вирізняли в окремий тип, оскільки загальноприйнятою була узагальнена диференціація предикатів на два великих класи: предикати дії і предикати стану, що відбивають основне семантичне протиставлення всередині предикатних знаків. «Предикати дії пов'язуються з активним предметом (звичайно особою), діячем, від якого походить дія, а предикати стану – з пасивним предметом (як істотою, так і неістотою), носієм стану, якому належить стан, якому приписується відповідний стан» [1, с. 34].

За такого тлумачення предикати якості не становили окремого семантичного типу предикатних компонентів, а належали до складу предикатів стану. Згодом на основі зазначеної узагальненої диференціації І.Р.Вихованець розробив конкретизовану, шестикомпонентну, класифікацію, у якій предикати якості вирізняв в окремий семантичний тип предикатних знаків за найістотнішими ознаками, що відрізняють їх від предикатів дії, стану, процесу, кількості та

локативних предикатів [2, с. 93-111]. Услід за І.Р.Вихованцем, в українській мовознавчій науці з'явилася низка досліджень, у яких було схарактеризовано предикати якості як окремий семантичний тип предикатів [4; 8; 11; 12; 13; 14; 16], а також встановлено їхню породжувальну (реченнєвотвірну) здатність, зумовлену вживанням у ролі центрального компонента семантико-синтаксичної структури речення [4; 11; 14; 16].

До предикатів якості належать прикметники, що виражають власне-ознаку як безпосередню властивість предмета. Вони формують семантико-граматичний розряд якісних прикметників, наприклад: *Будинок **старий*** (В. Собко); *Ігумен **добрий** до мене **був*** (П. Загребельний); *...Грицько **схожий** на матір...* (Є. Гуцало). У функції предиката також подибуємо перехідний семантико-граматичний розряд відносно-якісних прикметників, наприклад: *Пелюстки **скронь чавунні**, як гантелі* (Л. Костенко); ***Були б** у тебе **кам'яні** онуки* (Л. Костенко); *Через **сліпучу** призму **пекторалі** **тепер** для нас всі **скіфи золоті*** (Л. Костенко). У семантико-синтаксичних структурах відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити відображають модально-часові характеристики. Виразниками дієслівних категорій часу та способу є звичайно аналітичні синтаксичні морфеми-зв'язки *бути*, рідше інші морфеми-напівзв'язки, а носіями власне-ознаки – предикативно вжиті прикметники. У простому із семантичного погляду елементарному реченні відприкметникові дієслівні деривати зафіксовані тільки в предикативній функції, наприклад: *Люди – **прекрасні*** (В. Симоненко); *Сулейман **був старий*** (П. Загребельний); *Рабам **не потрібна** (рідна) мова* (І. Пільгук). Уживання прикметників в атрибутивній ролі свідчить про те, що речення є ускладненим (неелементарним) і його можна розчленувати на елементарні: *... **великі мудрі очі вицвіли*** (Р. Горак) → ***Очі вицвіли** + **Очі були великі** + **Очі були мудрі***.

Системний аналіз значеннєвих особливостей відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів дав змогу створити їхню семантичну диференціацію, що передбачає вирізнення двох узагальнених типів відприкметникових похідних утворень: 1) відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити із семантикою якісної ознаки; 2) відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити із семантикою якості-відношення. З огляду на лексико-семантичну та морфолого-синтаксичну специфіку перших уважаємо за необхідне в їхньому складі виокремити: а) одновалентні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити; б) двовалентні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити; в) тривалентні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити. Семантичні та граматичні параметри других зумовлюють їхній розподіл на: а) компаративні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити; б) суперлативні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити. Про подальший розподіл зазначених підтипів відприкметникових похідних утворень йтиметься далі.

У семантично елементарних реченнях із відприкметниковими дієслівними аналітичними синтаксичними транспозитами наявні суб'єктні, об'єктні та адресатні субстанційні відношення, які спрямовані від підпорядкованої (залежної) синтаксеми до підпорядковуючої (опорної) і наділені семантикою власне-предметності. Відповідно до цих різновидів семантико-синтаксичних відношень вирізняємо актанти в семантико-синтаксичних функціях суб'єкта, об'єкта та адресата. Зважаючи на це, спробуємо схарактеризувати зазначені предикатні похідні одиниці за кількісно-якісним складом залежних актантних позицій, що дасть змогу окреслити параметри семантико-синтаксичної структури речень, породженої одно-тривалентними предикатними знаками.

Для відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів типовим є поєднання з одним іменниковим компонентом – носієм якісної ознаки. Такі предикатні одиниці дослідники кваліфікують як одновалентні [2, с. 102; 4, с. 28; 14, с. 72]. Мінімальний вияв валентної актантної деривації звичайно пов'язаний зі специфікою семантики зазначених предикатних компонентів, передовсім із характером ознаки, яку вони виражають. Якісну ознаку таких предикатів розглядають як постійну, внутрішню ознаку істот або предметів, що здебільшого не виходить за їхні межі [16, с. 64].

Відприкметниковий дієслівний аналітичний синтаксичний транспозит і зумовлений його валентністю актант у семантико-синтаксичній функції суб'єкта утворюють розчленовану на два

компоненти структуру простого семантично елементарного речення. Це найпоширеніший у граматичній системі української мови тип семантично елементарних речень із відприкметниковими дієслівними аналітичними синтаксичними транспозитами. У таких реченневих побудовах предикат передбачає позицію лівобічного суб'єктного актанта з чіткою регламентацією морфологічної форми – називного відмінка і допускає його варіювання в межах певного семантичного класу слів, наприклад: *Дівчинка була боса* (Ю. Мушкетик); *Коні надто вже сухоребрі* (У. Самчук); ... *обличчя ... було крижане* (В. Шевчук); *Піски сипучі. Схили крем'янисті* (Л. Костенко).

За суб'єктним актантом у граматичній структурі мови закріплене відповідне місце. Він стоїть перед предикатом, тобто займає типову для суб'єкта лівобічну позицію, наприклад: *Ахмед-паша був обережний...* (П. Загребельний); *Він блідий* (Д. Павличко); *Стежка ... була вузька* (Ю. Мушкетик). Проте в мовленні суб'єкт може змінювати свою позицію за вимогами актуального членування речення: *Був сірий день. І сірий був сусід* (Л. Костенко); *Була вона тиха, сором'язлива* (В. Симоненко); ...*довгий же видався день...* (У. Самчук). У деяких суміжних реченневих конструкціях суб'єкт може мати імпліцитний вияв, оскільки семантичну наявність його можна легко визначити з контексту, наприклад: ...*в кутку зали, згорбившись, писав щось хирлявий, спорожнілий чоловічок. Маленький був, як гриб зморщений, і обличчя якоїсь грибною сіризни* (О. Гончар).

У складі відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів необхідно виокремити групи дво- і тривалентних предикатних одиниць. Збільшенню їхнього валентного потенціалу та наближенню до типової предикатної сполучуваності, сприяє синтаксична закріпленість у присудковій позиції [2, с. 102, 14, с. 96, 16, с. 64]. Важливо зазначити, що дво- і тривалентні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити передають постійну ознаку істоти або предмета, що має обмеження у своєму вияві. Це означає, що дво-тривалентні предикатні знаки реалізують свій значеннєвий план не лише в поєднанні з лівобічними, а також із правобічними залежними компонентами – своєрідними носіями інформації, необхідної для їхньої семантичної повноти [15, с. 55].

Прості семантично елементарні речення з дво- і тривалентними відприкметниковими дієслівними аналітичними синтаксичними транспозитами структурують прикметникові предикати та залежні від них іменникові елементи. Кількість, функції, закономірне вираження з відповідним варіюванням у межах лексичної групи, морфологічна експлікація субстанційних синтаксем передовсім зумовлені семантичним наповненням відприкметникових дієслівних синтаксичних дериватів, ступенем їхньої інформативної недостатності.

У семантико-синтаксичній структурі простого елементарного речення двовалентні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити відкривають дві актантні позиції: позицію суб'єкта якісної ознаки як визначальну для всіх типів відприкметникових дієслівних утворень і, крім того, позицію об'єкта якісної ознаки, наприклад: *Постать помітна серед світу* (Ю. Яновський); – *Чи потрібен тобі дощ?...* (В. Шевчук); *Уліб завжди був ласкавий з нею* (С. Скляренко). У функції суб'єктного актанта звичайно зафіксований називний відмінок, зрідка – давальний і родовий прийменниковий відмінки. Роль об'єктного актанта виконують переважно прийменникові та безприйменникові відмінкові форми, що репрезентовані у двох виявах – облігаторному та факультативному. З огляду на це, розподіляємо зазначені двовалентні транспозити на дві групи: а) відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити з двома облігаторними (суб'єктним і власне-об'єктним) актантами, наприклад: *[Верша.–І.М.] ладний на все* (Ю. Мушкетик); *[Рослини.–І.М.] стійкі проти захворювань* («Біологія»); *Своїй долі ніхто не рад* (Усна народна творчість); б) відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити з одним облігаторним (суб'єктним) та одним факультативним (об'єктним із семантикою уточнення або об'єктним із семантикою обмеження) актантом, останній залежно від умов мовленнєвої комунікації можна елімінувати, наприклад: ...*він же був глухий на одне вухо* ... (Л. Костенко); *Марко ... міцний статурою* ... (Ю. Мушкетик); *[Світ.–І.М.] усім стане широким* (У. Самчук).

Двовалентні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити в семантико-синтаксичній структурі речень можуть передавати: а) звичайний ступінь вияву ознаки: *Султан*

був милостивий до своєї Хуррем (П. Загребельний); [*Отаман.–І.М.] меткий на думку* (М. Вінграновський); б) безвідносний ступінь вияву ознаки, що репрезентований двома граматичними значеннями – надмірним і недостатнім, передовсім їхніми аналітичними формами: *Білозерський дуже... поміркований і догідливий з усіма* (О. Іваненко); *...покій замалий для тебе...* (П. Загребельний); в) співвідносний ступінь вияву ознаки, який представлений ступенями порівняння – вищим і найвищим, зокрема їхніми синтетичними й аналітичними формами, наприклад: *Цей виявився куди обайливішим за свого попередника* (О. Гончар); [*Собор.– І.М.] найпишніший в єпархії* (О. Гончар); *...Ігор більш грішний* (В. Малик); [*Воїни.–І.М.] найбільш досвідчені...* (В. Малик).

Спосіб вираження якісної ознаки вирізняє двовалентні ступеньовані відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити від подібних неступеньованих відприкметникових похідних утворень на позначення звичайного ступеня вияву ознаки. Зазначені ступеньовані предикатні одиниці, зберігаючи значення якості, наявне у вихідних для них предикатів якості, набувають при цьому семантики зіставлення, порівняння, що впливає безпосередньо на збільшення валентних позицій [2, с. 104]. Тому в структурі семантично елементарних побудов відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити із семантикою співвідносної міри якості, крім лівобічної валентності, яку заповнює актант у семантико-синтаксичній функції суб'єкта, відкривають правобічну валентність для актанта у функції об'єкта порівняння. Характерно, що компаративний відприкметниковий дієслівний аналітичний синтаксичний транспозит для реалізації своєї семантики потребує актанта у семантико-синтаксичній позиції об'єкта, у зіставленні з ознакою якого визначають кількісну характеристику ознаки актанта у функції суб'єкта, наприклад: *Невідомий для них Острог видався не ліпшим від монастиря* (М. Вінграновський); *Самці більші за самок ...* («Атлас тварин і рослин України»). Суперлативний відприкметниковий дієслівний аналітичний синтаксичний транспозит вимагає у правобічній валентності об'єктного актанта «з дещо іншим значенням, а саме із значенням сукупності осіб, бо тільки воно дає йому змогу виділити найвищий вияв ознаки в суб'єкта якості із сукупності однотипних ознак» [16, с. 64], наприклад: *У Російській Федерації ... запаси торфу найвищі у світі* («Торфові ґрунти і торфовища України»); *Тканини найбагатші з усіх знаних* (П. Загребельний). Саме особливості способу репрезентації якісної ознаки зумовили розподіл правобічних залежних компонентів на облігаторні та факультативні. Облігаторні об'єктні актанти зумовлені валентним потенціалом відприкметникових дієслівних аналітичних транспозитів компаративної семантики і морфологічно експліковані знахідним відмінком із прийменником *за* або родовим відмінком із прийменником *від*, наприклад: *Тюрбан вищий за султанів* (П. Загребельний); *Катря молодша від мене ...* (В. Яворівський). Факультативні об'єктні актанти, хоч і зафіксовані при суперлативних відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитах, проте за відповідних умов їх можна елімінувати. Експліцитний вияв таких об'єктних компонентів звичайно пов'язують із місцевим або родовим прийменниковими відмінками, наприклад: *А ромейська зброя – найславніша в світі!* (П. Загребельний); *Селім був наймолодшим серед синів султана Баязида...* (П. Загребельний).

У семантико-синтаксичній структурі деяких реченнєвих конструкцій із тривалентними відприкметниковими дієслівними аналітичними синтаксичними транспозитами, крім суб'єктних і об'єктних актантів, набули поширення актанти в семантико-синтаксичній позиції адресата, для яких характерне обмежене лексичне наповнення, що звичайно охоплює назви осіб у давальному відмінку, наприклад: *... що я винна і кому* (Л. Костенко). Тривалентні відприкметникові транспозити належать до найменш поширеного типу відприкметникових дієслівних утворень. Вони формують чотирикомпонентні реченнєві конструкції і є межею максимальної валентної актантної деривації аналізованих предикатних одиниць. У складі семантично елементарних речень їх варто диференціювати на три групи: а) відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити, що реалізують свій валентний ресурс через три облігаторні актанти – суб'єктний, власне-об'єктний і адресатний: *Але ж вона нічого [нікому.–І.М.] не винна* (У. Самчук); б) відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити, що виявляють здатність до поєднання з двома облігаторними (суб'єктним і власне-об'єктним) та одним факультативним (об'єктним із обмежувальною семантикою) актантом: [*Ярослав.–І.М.] в цьому*

схожий був на свого батька, князя Володимира (П. Загребельний); *Чернігівське Полісся близьке за культурою до Полтавщини* (Г. Лозко); в) відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити, що за певних контекстних умов можуть керувати одним облігаторним (суб'єктивним) і двома факультативними (об'єктивним із семантикою уточнення та об'єктивним із семантикою обмеження) актантами: *...я їм здавалася чудною [поведінкою. – І.М.]* (Л. Костенко); *...хата для нас не зовсім вигідна [розташуванням. – І.М.]* (У. Самчук). Проте досить часто при зазначених тривалентних дієслівних транспозитах факультативні компоненти мають нульовий вияв: *Ніс у неї подібний на кривульку* (У. Самчук); *Ми віддані життю ...* (В. Стус); *Мурашко був схожий на загнаного вовка* (Ю. Мушкетик).

Тривалентні відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити в семантико-синтаксичній структурі речення насамперед передають звичайний ступінь вияву ознаки, зрідка – безвідносний та співвідносний ступені вияву ознаки, наприклад: *Цим трохи схожий [Лаврін. – І.М.] на отамана*. (Ю. Мушкетик); *За вдачею він зовсім не був схожий на .. поета* («Не відлюбив свою тривогу ранню...»); *Вони [тубільці. – І.М.] були більші схожі на жаб, ніж на людей* (О. Ольжич).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у семантично елементарних реченнях відприкметникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити спеціалізовані на вживанні в ролі предикатів якості як центральних компонентів семантичної структури, валентним потенціалом яких зумовлено відповідну кількість залежних актантних позицій. Лексико-семантичні та морфолого-синтаксичні особливості зазначених предикатних знаків зумовили вирізнення двох їхніх узагальнених типів: відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів із семантикою якісної ознаки та відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів із семантикою якості-відношення. Перші в структурі семантично елементарних реченнєвих побудов репрезентовані як одно-тривалентні предикатні одиниці з семантикою якісної ознаки, другі – як двовалентні предикатні компоненти з семантикою якості-відношення. На наш погляд, перспективними є дослідження, пов'язані з докладним вивченням іменникових компонентів, зумовлених валентним потенціалом відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів, що стане предметом наших наступних граматичних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Семантико-синтаксична структура речення / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: [підручник] / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Городенська К.Г. Реченнєвотвірний потенціал предикатів якості / К.Г. Городенська // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць [укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – Вип. 7. – С. 27–31.
5. Городенська К.Г. Кореляції синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові / К.Г. Городенська // Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики: зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця [укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2010. – С. 89–103.
6. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Н.В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
7. Загнітко А.П. Позиційна модель речення і валентність дієслова / А.П. Загнітко // Мовознавство. – 1994. – № 2–3. – С. 48–56.
8. Загнітко А.П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
9. Іваницька Н.Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка / Н.Л. Іваницька // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 39–43.
10. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові / Н.Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1986. – 167 с.
11. Костусяк Н.М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н.М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 450 с.
12. Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О.Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
13. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М.В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.

14. Пасічник І.А. Категорія валентності предикативних прикметників : [монографія] / І.А. Пасічник.– Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 184 с.
15. Степаненко М.І. Обов'язкова і факультативна сполучуваність прикметників сучасної української мови / М.І. Степаненко // Українське мовознавство : [республ. міжвід. наук. зб.]. – К. : Вища шк., 1988.– Вип. 15.– С.55–62.
16. Тимкова В.А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові : [монографія] / В.А. Тимкова. – К. : Кондор, 2005. – 134 с.

Мельник И. Отадъективные глагольные аналитические синтаксические транспозиты в семантически элементарных простых предложениях.

В статье системно исследованы отадъективные глагольные аналитические синтаксические транспозиты в структуре семантически элементарных простых предложений, выделены и проанализированы два обобщенные семантические типы предикатных компонентов – отадъективные глагольные аналитические синтаксические транспозиты с семантикой качественного признака и отадъективные глагольные аналитические синтаксические транспозиты с семантикой качества-отношения, которые определяют сущность отадъективных глагольных аналитических синтаксических дериватов в семантико-синтаксических структурах, дифференцированы предикатные единицы по минимальному и максимальному проявлению их валентной актантной деривации, выделен и охарактеризован количественный и качественный состав зависимых субстанциальных компонентов, очерчены пределы семантически элементарных предложений с предикатами качественной семантики и семантики качества-отношения. Теоретические положения последовательно подтверждены фактическим материалом, взятым преимущественно из художественных текстов.

Ключевые слова: семантически элементарное простое предложение, отадъективный глагольный аналитический синтаксический транспозит, предикат, валентность, субъект, объект, адресат.

Melnyk I. Adjective-Based Verbal Analytical Syntactic Transpozits in Semantically Ordinary Basic Speech Constructions.

The article deals with the system research of adjective-based verbal analytical syntactic transpozits in the structure of semantically ordinary basic speech constructions. Two generalized semantic types of predicative components are singled out and analyzed. It is an adjectivezed verbal analytical syntactic transpozits with the semantics of qualitative features and adjectivezed verbal analytical syntactic transpozits with the semantics of quality-relation, that reflect the essence of adjectivezed verbal analytic syntactic formation in semantic-syntactic constructions. The predicative units are differentiated according to the minimum and maximum display of their valence actant derivation. The quantitative and qualitative composition of dependent substantival components are separated and characterized. The limits of semantically ordinary basic speech constructions with predicative units of quality semantics and the semantics of quality-relation are outlined. The theoretical positions are consistently illustrated by means of the factual material, which was preferably selected from belles lettres texts.

Key words: semantically ordinary simple sentences, adjective-based verbal analytical syntactic transpozit, predicate, valence, subject, object, addressee.

Svitlana Muravska
(Kirovograd)

UDC 811.111:629.7

VERB SEMANTIC AND ITS GRAMMATICAL CATEGORIES IN RADIOTELEPHONY COMMUNICATION

In the given article an attempt has been made to define verb semantic and its grammatical categories in radiotelephony communication. Grammatically, the verb is the most complex part of speech. This is due to the central role it performs in the expression of the predicative functions of the sentence, i.e. the functions establishing the connection between the situation (situational event) named in the utterance or reality. Also the verb is one the most frequently used parts of speech in radiotelephony communication. It is explained by the fact that in the process of professional communication an air traffic controller gives a number of commands to be performed by a pilot. In the process of research it has been found out that the categories of the verb such as the category of person and number, the category of tense and aspect, the category of voice